

Маркова С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнес-адміністрування
і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Запорізького національного університету

Markova Svitlana

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Business Administration
and Management of Foreign Economic Activity
Zaporizhzhia National University

ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

LIFE SUPPORT AS A BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN THE FOOD INDUSTRY

Досліджено сучасні тенденції розвитку харчової промисловості та споживання хліба в Україні. Виявлено, що впродовж останніх років переважали тенденції до зростання виробництва зернових культур, сформувався високий рівень експортоорієнтованості даного виробництва, в той же час споживання хліба та хлібних продуктів поступово зменшується. Зауважено, що в Україні споживання хліба та інших продуктів харчування є недостатнім, а значну кількість необхідної їжі недоотримують для нормального життєзабезпечення власної діяльності. Акцентовано увагу на життєздатності підприємств з виробництва харчових продуктів за рахунок використання факторів виробництва. Запропоновано шляхи активізації стратегічних векторів життєздатності підприємств з метою забезпечення якісного внутрішнього попиту та збільшення інноваційно-інвестиційної діяльності в галузі.

Ключові слова: харчова промисловість, життєздатність, споживання, хліб, населення.

Исследованы современные тенденции развития пищевой промышленности и потребления хлеба в Украине. Выявлено, что в последние годы преобладали тенденции к росту производства зерновых культур, сформировался высокий уровень экспортоориентированности данного производства, в то же время потребление хлеба и хлебных продуктов постепенно уменьшается. Замечено, что в Украине потребление хлеба и других продуктов питания недостаточно, а значительное количество необходимой пищи недополучают для нормального жизнеобеспечения собственной деятельности. Акцентировано внимание на жизнеспособности предприятий по производству пищевых продуктов за счет использования факторов производства. Предложены пути активизации стратегических векторов жизнеспособности предприятий с целью обеспечения качественного внутреннего спроса и увеличения инновационно-инвестиционной деятельности в отрасли.

Ключевые слова: пищевая промышленность, жизнеспособность, потребление, хлеб, население.

The article investigates modern trends in the development of the food industry and the production and consumption of bread, bread products in Ukraine. It is determined that the population is gradually decreasing, as well as the aging processes of the nation are taking place, which will subsequently lead to a decrease in productivity. Since the number of people who will have the ability to perform work qualitatively is significantly reduced compared to the present time. So, to create a basis for people to qualitatively continue all processes related to the creation, production of goods and services is possible due to favorable living conditions. It is noted that nutrition is one of the most important factors in ensuring and improving public health. It is analyzed according to statistics that citizens of Ukraine do not receive a significant amount of necessary food for the normal life support of their own activities. At the same time, food industry trends in food supply to domestic consumers were studied. It was found that in recent years the tendencies to increase grain production prevailed, a high level of export orientation of this production was formed, while the consumption of bread and bread products gradually decreases. It is noted that in Ukraine the consumption of bread and other food is insufficient, and a significant amount of necessary food is not received for the normal life support of its own activities. Attention is paid to the viability of food production enterprises due to the use of production factors. Ways of intensification of strategic vectors of viability of enterprises in order to ensure high-quality domestic demand, increase of innovation and investment activity in the industry are proposed. production of complex modernization of food production aimed at intensification of reproductive processes, control over the quality and safety of food products on the basis of methods of the quality management system according to the international standard

series, systems of environmental management of food production, development and implementation of effective mechanisms for increasing the competitiveness of products.

Keywords: food industry, viability, consumption, bread, population.

Постановка проблеми. Харчова промисловість в господарському комплексі України є найбільшою і найважливішою серед галузей промисловості. Основною метою харчової промисловості є задоволення потреб людини в їжі. За умов правильного менеджменту вона приносить чималу частину державного бюджету.

До харчової промисловості належать понад 40 галузей та виробництв, а промислове виробництво харчових продуктів здійснюють понад 5000 підприємств, які виробляють широкий асортимент продуктів харчування. Щорічно прямі іноземні інвестиції в харчову промисловість становлять близько \$3 млрд., а це більше 25% від загальних прямих іноземних інвестицій у промисловість країни [1].

Харчова промисловість – це запорука продовольчої безпеки України. Вона включає аж понад 40 різноманітних галузей, а це майже 20% усього виробництва країни. До речі, на думку [2], українські продукти цінуються в усьому світі, адже значна їх частина експортується. Життєзабезпечення підприємств даної галузі є завданням номер один щодо підвищення конкурентоспроможності та розвитку нашої держави.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті – є пошук шляхів ефективного розвитку харчової промисловості України та хлібопекарська галузь в тому числі. Зокрема розвиток підгалузей харчової промисловості на різних етапах досліджували такі вчені, як: Дейнеко Л.В., Заїнчковський А.О., Крисанов Д.Ф., Осіпов П.В., Прядко В.В., Сичевський М.П., Юзефович А.Е. [9], Череп А.В. В той же час аналіз довів, що питання життєзабезпечення підприємств окресленої галузі у працях науковців не було порушено.

Виклад основного матеріалу. Харчова промисловість – це запорука продовольчої безпеки кожної країни, значне коло суміжних галузей тісно пов'язані з ефективним функціонування підприємств цієї сфери економіки, надходженням податків до бюджету України, наданням робочих місць створення сприятливих умов для розвитку та здоров'я нації. Оскільки постійне насичення організму не якісними продуктами призводить до зниження рівня продуктивності

праці (хвора людина не може максимально виконувати посадові обов'язки), кількості населення та вікової структури працездатного населення.

Отже, чисельність населення України скорочується (рис. 1), за останні 20 років майже 8 млн. людей (2000 р. 49429,8 тис. людей, 01.01.2021 – 41588,4 тис. осіб). До основних причин такої ситуації відносять економічні, соціальні та фізіологічні, починаючи з 2019 року додається ще наслідки COVID-19.

На жаль, зменшення кількості населення супроводжується його старінням. Медіанний вік населення, що становив у 1990 р. 35 років, у 2000 р. – 37,7 років, у 2010 р. – 39,3 років, на 1 січня 2019 р. сягнув 41,1 року. Частка осіб старших від працездатного віку (65+ років) у структурі демографічного навантаження зростає та станом на 1 січня 2019 року становить 16,7%, переважаючи частку дітей, яка становить 15,5 [4].

Статистичні дані свідчать, що розподіл працездатного населення (15-64 років) за віком за останні 5 років зменшується, кількість осіб вік яких перевищує 65 років – зростає, що свідчить про негативні наслідки в економіко-соціальному розвитку країни та про старіння населення України. А так інноваційні зрушення та інвестиції в країну перспективи надходження не будуть мати.

Отже, перспектива смертності та зменшення працездатного населення досить реальна. Для подолання цього пропонуємо звернути увагу на умови життя, рівень якого прямо залежить від кількості та якості продуктів харчування, які є основою життя кожного жителя країни.

Всесвітня організація охорони здоров'я, усі цивілізовані країни визнали харчування одним з найголовніших факторів забезпечення та покращення здоров'я населення. Згідно з оцінкою експертів ВООЗ, здоров'я громадян на 50% залежить від соціально-економічних умов і способу життя, найважливішою складовою якого є харчування. Харчування – головний керований чинник, що забезпечує нормальний ріст та розвиток дітей, здоров'я та якість життя людини, працездатність, активне довголіття, творчий потенціал нації [5]. Експерти Всесвітньої

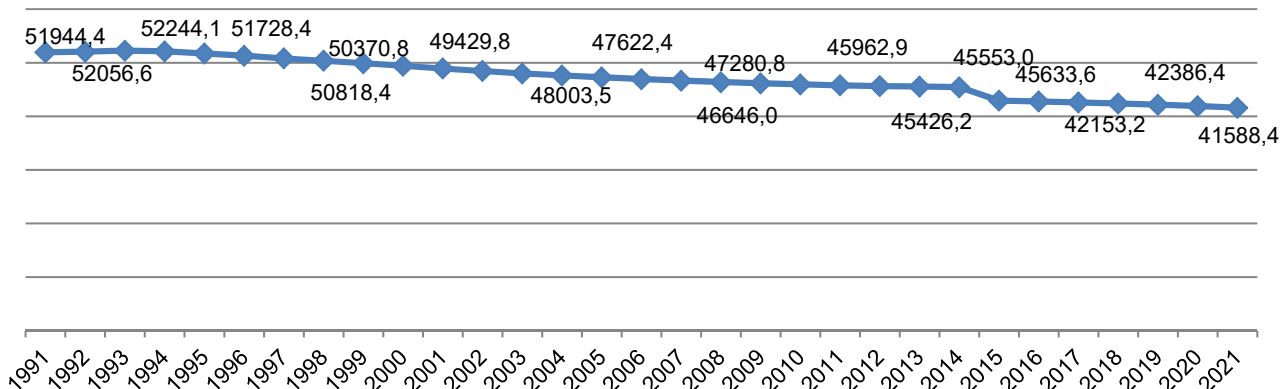

Рис. 1. Чисельність населення України 1991-2021 рр. [3]

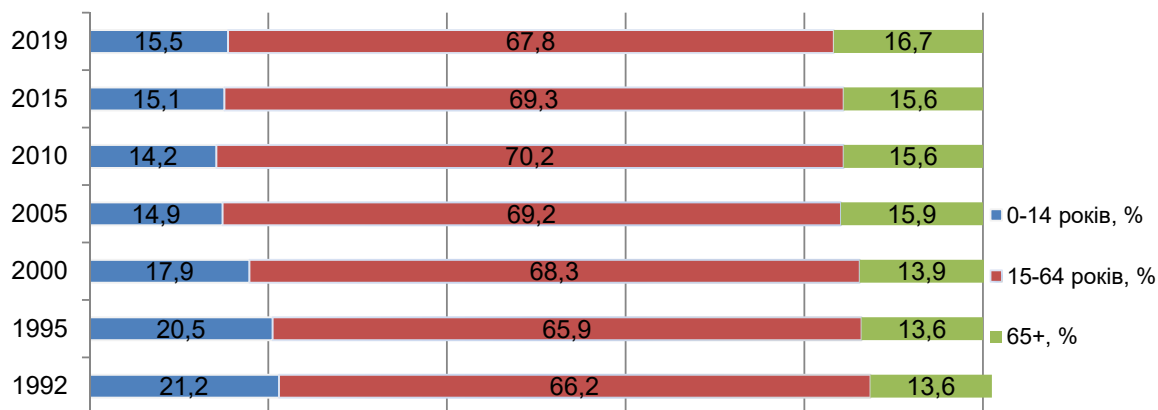

Рис. 2. Розподіл населення за віковими групами (%)

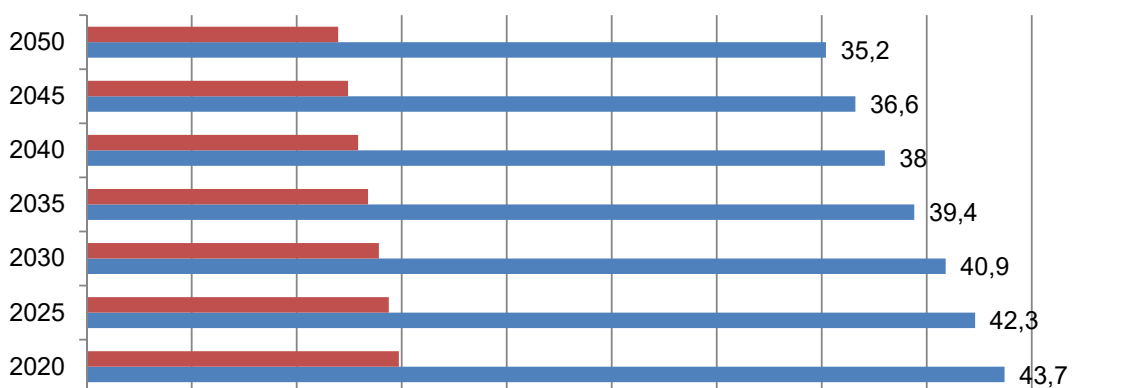

Рис. 3. Прогноз чисельності населення України за даними 2019 р., перспектива до 2050 року, млн осіб

організації охорони здоров'я вважають, що стан здоров'я населення кожної країни залежить на 30 % від способу харчування, тому слід ретельно підготувати до формування повсякденного набору харчових продуктів.

Фахівці європейського регіонального бюро Всесвітньої організації здоров'я, стверджують що близько 80% всіх неінфекційних захворювань у світі пов'язано з неправильним харчуванням. У 2019 році показник калорійності раціону становив 2691 ккал, що значно менше (-906 ккал) ніж, наприклад, у 1990 році (3597 ккал). В країнах ЄС цей показник становить 3500 ккал, у США – 3900 ккал, що свідчить про надмірне споживання продуктів харчування європейцями.

Згідно нормативним даним (таблиця 1) щодо споживання продуктів харчування громадяни України недоотримують значну кількість необхідної їжі для нормального життєзабезпечення власної діяльності. Найбільша проблема полягає у забезпеченні населення молоком, м'ясом та м'ясопродуктами, плодами та ягодами. Тенденція щодо споживання хліба мала позитивну динаміку, а в останні два роки (2018 та 2019 рр.).

Ушачов І. [7] вважає, що задоволення основної частини потреб населення в продуктах харчування за рахунок внутрішнього виробництва – це показник самозабезпечення країни, її продовольчої незалежності. Україна є державою яка економічно, географічно, фізично спроможна забезпечувати громадян

своєї країни основними продуктами харчування. Хоча світові рейтинги світають про відсутність підприємств нашої країни створити умови для забезпечення сприятливого середовища та відсутність проблем у створенні продуктів харчування. Для виміру продовольчої безпеки на рівні держави використовують глобальний індекс продовольчої безпеки, який розглядає основні проблеми доступності та якості продовольства в розрахунок входять 113 країн світу. Індекс являє собою динамічну якісно-кількісну модель аналізу, побудовану на основі 34 унікальних розрахункових показників.

Рейтинг перших десяти країн за Глобальним Індексом продовольчої безпеки (Global Food Security Index) формується наступним чином: 1й Сінгапур, 2а Ірландія, 3й США на 10ій позиції Австрія (табл. 2). Результати глобального індексу продовольчої безпеки 2019 року показують, що світові ціни на продовольство зростають у всьому світі. Двадцять шість країн за індексом повідомляють про інфляцію цін на продукти харчування за останній рік 5% або вище [7, с. 5]. Зауважимо, що Україна займає 76-у сходинку у даному рейтингу (з 113 країн), що свідчить про негайну необхідність створення сприятливих умов для життєзабезпечення підприємств харчової промисловості.

Науковці Сичевський М. та Юзефович А. [9, с. 48–49] наголошують, що харчова промисловість є стратегічним чинником соціально-економічного прогресу суспільства. Науковці звертають ува-

Таблиця 1

Динаміка річного фактичного споживання на 1 особу, кг [6]

	Норма за даними МОЗ	Роки				Відхилення, +/-
		2000	2017	2018	2019	
Хліб та хлібопродукти	101	124,9	100,8	99,5	97,6	-3,4
М'ясо та м'ясопродукти	80	32,8	51,7	52,8	53,6	-26,4
Молоко та молокопродукти	380	199,9	200,5	197,7	200	-180
Риба	20	8,4	10,8	11,8	12,5	-7,5
Яйця, шт	290	166	273	275	282	-8
Цукор	38	36,8	30,4	29,8	28,8	-9,2
Плоди,ягоди	90	29,3	52,8	57,8	58,7	-31,3
Картопля	124	135,4	143,4	139,4	135,7	11,7
Олія рослинна	13	9,4	11,7	11,9	12,0	-1
Овочі	161	101,7	159,7	163,9	164,7	3,7

Таблиця 2

Рейтинг країн за Глобальним Індексом продовольчої безпеки (Global Food Security Index) та місце України серед них у 2019 році [8]

Lobal ranking	Country	Overall score	Affordability	Availability	Quality and Safety
1st	Singapore	87.4	95.4	83.0	79.4
2nd	Ireland	84.0	90.5	76.8	87.7
3rd	United States	83.7	87.4	78.3	89.1
4th	Switzerland	83.1	83.8	84.3	78.2
=5th	Finland	82.9	84.1	78.6	91.8
=5th	Norway	82.9	81.9	81.0	90.5
7th	Sweden	82.7	85.0	78.1	89.4
8th	Canada	82.4	83.3	80.0	86.7
9th	Netherlands	82.0	85.6	76.2	88.9
10th	Austria	81.7	85.4	78.6	81.1
76th	Ukraine	57.1	63.9	50.0	59.6

гу, що поряд із гарантуванням соціальної безпеки харчова промисловість надає стабільну підтримку щодо функціонування ринку для сільськогосподарських підприємств і домогосподарств сільського населення; є необхідною складовою агропромислового комплексу.

Гарантування продовольчої безпеки держави на пряму залежить від розвитку харчової промисловості. Необхідність реалізації потенціалу вказаної галузі в нинішніх соціально-політичних умовах є серйозним викликом для усіх суб'єктів забезпечення інноваційного та інвестиційного розвитку промисловості. Попри наявні труднощі, харчова промисловість є одним з найбільш конкурентоздатних секторів економіки, стрімкий розвиток якого край важливий та необхідний для української промисловості.

Виробництво хлібобулочних виробів є однією з провідних галузей в харчовій промисловості України. Хліб є основним продуктом харчування в раціоні населення, його доля споживання складає 15 %. Галузь є широкою мережею хлібозаводів і пекарень, що забезпечують хлібом населення. Найбільші виробничі потужності хлібопекарської галузі зосереджені, як правило, в регіонах найбільшого виробництва борошна, а також в крупних промислових центрах

Хлібопекарська галузь – одна з провідних галузей харчової промисловості України, призначення

якої безперерйне забезпечення виробництва хліба, хлібобулочних та інших борошняних виробів у обсягах, які відповідають нормам державної продовольчої безпеки. Щорічно в Україні виробляється близько 1,8 млн. тонн хліба та хлібобулочних виробів, понад 70 відсотків від загального обсягу випікають великі промислові підприємства, решту – приватні пекарні, мережа торгівлі, великі супермаркети та інші виробники. Хлібопекарська галузь грає значну соціальну і стратегічну роль у житті суспільства (таблиця 3).

У сумарному обсязі продукції всієї харчової промисловості України вона займає одне із провідних місць, а частка хлібопродуктів у раціоні населення України складає 15 %, що підтверджує їхній статус як основного продукту харчування. У той же час, відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум», починаючи з 2000 року Уряд затверджує мінімальний набір продуктів харчування достатній для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я у розрізі основних соціальних і демографічних груп населення. Так ось, відповідно до визначених Урядом норм, мінімальне споживання хліба у розрахунку на особу є таким, що зазначено у табл. 4:

Отже, виробництво та споживання хліба є перспективною галуззю, ресурсна база для розвитку якої також в Україні має всі реалії щодо самозабез-

Таблиця 3

Продаж хліба та хлібних виробів у Європі, млрд дол. [10, с. 41]

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	CAGR
Продукти харчування у цілому	799,0	829,0	861,2	877,6	911,3	942,5	972,7	1,002,2	1,033,7	1,048,6	1,065	1 3%
Хліб ХБВ	129,3	134,0	141,5	144,3	150,2	155,6	160,5	165,3	170,4	172,8	175,3	3,1%
Доля від всього ринку, %	16,2	16,2	16,4	16,4	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	0,1%

Таблиця 4

Мінімальне споживання хліба у розрахунку на особу

Соціально-демографічні групи населення	Мінімальна норма споживання хліба відповідно до постанови уряду від 11.10.2016 № 780, кг на рік		Середньорічне споживання згідно мінімальних норм, кг на особу
	пшеничного	житнього	
Діти віком до 6 років	29,2	14,6	43,8
Діти від 6 до 18 років	51,1	28,0	79,1
Працездатне населення (18 до 60 років)	62,0	39,0	101,0
Не працездатне населення (65+)	62,0	38,0	100,0

Таблиця 5

Динаміка виробництва зернових культур, млн. тонн [11]

	2000	2010	2015	2017	2018	2019	Відхилення
Виробництво зернових та зернобобових, всього	24,5	39,3	60,1	61,9	70,0	75,1	+5,1
Урожайність, ц/га	19,4	26,9	41,1	42,5	47,4	49,1	+1,7
Виробництво зернових культур, з них	23,8	38,7	59,6	60,7	69,1	74,4	+5,3
пшениці	10,2	16,8	26,3	26,2	24,6	28,3	+3,7
Фонд споживання зерна	7,7	6,6	5,9	5,7	5,6	5,5	-0,1
Виробництво зерна на 1 особу, кг	497	856	1403	1457	1657	1787	+130
Фонд споживання хліба і хлібопродуктів	6,1	5,1	4,7	4,3	4,2	4,1	-0,1

печення, тобто виробництво зерна зростає (у 2019 р. більше на 5,1 млн тонн ніж у аналогічному періоді у 2018 році) (таблиця 5).

Згідно даних виробництва зерна в Україні має тенденцію до зростання (у 2019 р. на 50 млн. тонн ніж у 2000 або в 3 рази більше). Виробництва зерна на 1 особу також значно зросло в 3,6 рази або 1290 кг (2019 рік більше ніж 2000 р.). Таким чином, статистичні данні стверджують, що можливості харчової галузі з виробництва хліба є величезні (ресурсна база, можливості реалізації та інші) в той же час життєзабезпечення підприємств галузі

Висновки із цього дослідження. Життєзабезпечення підприємства це сукупність норм та правил щодо раціонального використання всіх факторів виробництва (праця, земля, капітал та підприємницька здібність), що знаходяться в наявності, отримані у процесі продажу, а також ті, що виробляються самим підприємством. Отже, раціональне поєднання факторів виробництва – дає можливість компанії вільно конкурувати на внутрішньому та зовнішніх ринках. Але галузі потрібна визначити та реалізувати ряд стратегічних векторів щодо підтримки життєздатності підприємств харчової промисловості:

– здійснення комплексна модернізації харчових виробництв, спрямованої на інтенсифікацію відтворювальних процесів, упровадження у виробничий процес новітніх досягнень науки та техніки;

– забезпечення зростання обсягів інноваційно-інвестиційної діяльності, впровадження ресурсозберезувальних процесів та виробництв, розробки нових та вдосконалення існуючих продуктів, при раціональному використанні всіх факторів виробництва;

– здійснення контролю за якістю і безпекою продовольчих товарів на основі методик системи HACCP, систем менеджменту якості за міжнародним стандартом серії ISO 9000, систем екологічного менеджменту харчових виробництв відповідно до міжнародного стандарту серії ISO 140000;

– розробка та впровадження дієвих механізмів підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках тощо.

Реалізація зазначених завдань з покращення життєдіяльності підприємств харчової промисловості допоможе піднятися на новий рівень розвитку, сприятиме збереженню здоров'я нації, посиленню продовольчої безпеки та підвищенню рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Бібліографічний список:

1. Харчова промисловість України забезпечує внутрішній ринок на 90%. Асоціація виробників молока. URL: <http://milkua.info/uk/post/harcovapromislovist-ukraini-zabe-zpescue-vnu> (дата звернення: 20.05.2021).
2. Харчова промисловість становить майже 20% усього виробництва України. URL: ukrinform.ua (дата звернення: 20.05.2021).
3. Чисельність населення України 1991–2021 рр. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/2020/> (дата звернення: 20.05.2021).
4. Міграція України в цифрах. URL: [iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf](http://iom-ukraine-facts-ukr_2019.pdf) (дата звернення: 20.05.2021).
5. Гуліч М.П. Здоров'я людини: наукові основи харчування. URL: <http://www.health-ua.org/archives/health/20.html>. (дата звернення: 20.05.2021).
6. Динаміка річного фактичного споживання на 1 особу. URL: me.gov.ua (дата звернення: 20.05.2021).
7. Ушачев И.Г. Продовольственная безопасность страны. *Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий*. 2008. № 11. С. 1–5.
8. Рейтинг країн за Глобальним Індексом продовольчої безпеки (Global Food Security Index) та місце України серед них у 2019 році. *АГРОСВІТ*. 2020. № 22. URL: agrosvit.info (дата звернення: 20.05.2021).
9. Сичевський М.П., Юзефович А.Е. Розвиток харчової промисловості: акценти державної політики. *Економіка АПК*. 2014. №7. С. 46–51.
10. Інформаційний вісник «Хлібопекарська галузь» 2020. № 5 (26) жовтень-грудень. URL: obukhovrda.gov.ua (дата звернення: 20.05.2021).
11. Динаміка виробництва зернових культур, млн. тонн URL: me.gov.ua (дата звернення: 20.05.2021).

References:

1. Kharchova promyslovistj Ukrainy zabezpechuje vnutrishnij rynek na 90%. Asocijacija vyrobnykiv moloka. Available at: <http://milkua.info/uk/post/harcovapromislovist-ukraini-zabezpecue-vnu> (accessed 20 May 2021).
2. Kharchova promyslovistj stanovytj majzhe 20% usjogho vyrobnytva Ukrainy. Available at: ukrinform.ua (accessed 20 May 2021).
3. Chyseljnistj naselennja Ukrainy 1991-2021 rr. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/2020/> (accessed 20 May 2021).
4. Mighracija Ukrainy v cyfrakh. Available at: [iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf](http://iom-ukraine-facts-ukr_2019.pdf) (accessed 20 May 2021).
5. Ghulich M.P. Zdorov'ja ljudyny: naukovi osnovy kharchuvannja. Available at: <http://www.health-ua.org/archives/health/20.html>. (accessed 20 May 2021).
6. Dynamika richnogho faktychnogho spozhyvannja na 1 osobu. Available at: me.gov.ua (accessed 20 May 2021).
7. Ushachev Y.Gh. (2008). Prodovoljstvennaja bezopasnostj stran. *Ekonomyka seljskokhozjajstvennykh y pererabatyvajushhykh predprijatyj*, no. 11, pp. 1–5.
8. Rejtyng krajyn za Ghlobalnym Indeksom prodovoljchoji bezpeky (Global Food Security Index) ta misce Ukrainy sered nykh u 2019 roci. *AGhROSVIT*. 2020. no 22. Available at: agrosvit.info (accessed 20 May 2021).
9. Sychevsjkyj M.P., Juzefovykh A.E. (2014) Rozvytok kharchovoji promyslovosti: akcenty derzhavnoji polityky. *Ekonomyka APK*, no. 7, pp. 46–51.
10. Informacijnyj visnyk «Khlibopekarsjka ghaluzj» 2020. no 5 (26) zhovtenj-ghrudej. Available at: [Informacijnyj-visnyk-Khlibopekarsjka-ghaluzj-2020.pdf](http://obukhovrda.gov.ua) (obukhovrda.gov.ua) (accessed 20 May 2021).
11. Dynamika vyrobnytva zernovykh kuljtur, mln. Tonn. Available at: me.gov.ua (accessed 20 May 2021).